

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԲԱՐԵՆՈՒԴԱՐՅԱՆ

Ակադեմիկոս, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ

ՀՈԳԵՎՈՐ ՄԵԾ ԳՈՐԾՉԻ ԳԻՏԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՎԱՍՏԱԿԸ*

Լրացավ Եվրոպայում հիմնավոր կրթություն ստացած, քրիստոնեության իմացաբանական-ճանաչողական ավանդներով զինված, ազգային լայնախոհ ու խելամիտ գործիչ, փայլուն հրապարակախոս, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, երջանկահիշապակ Գարեգին Ա-ի ծննդյան 70 փարին:

Ազգային գործչի մեծ պատիվ էր վերապահվում նրան ո՛չ միայն և թերևս ո՛չ այնքան զբաղեցրած հոգևոր բարձր պաշտոնների, որքան իր գործունեության իմաստավորված ու նպատակաուղղված բնույթի, թողած գիտական ժառանգության համար: Նա հայոց պատմությունը, Հայ Եկեղեցու անցյալի հարուստ ժառանգությունը չէր դիտում իբրև սոսկ հպարտության աղբյուր, այլ մշտապես ջանում էր անցյալի դասերն ու պատմական փորձը ծառայեցնել ժողովրդի արդի կացությանը, ազգի ժամանակակից հիմնախնդիրների լուծմանը:

«Մեր ժողովուրդը,- գրում է Գարեգին Ա-ն,- կարիք ունի իր պատմությունը, իր հաւաքական ինքնակենսագրությունը ճիշտ ըմբռնելու: Պատմական կեանքի համայնական առողջ յիշողությունը նոր կեանքի ներշնչման աղբյուր է: Այն յիշողությունը՝ մահուան նախադուռ, իսկ վաթ, սխալ, այլափոխեալ յիշողությունը՝ ազգային խաթարման ճանապարհ... Մի խօսքով պատմությունը անցեալի վերապրեցումն է մեր ներկայի կեանքի անդաստանների մեջ: Կարելի չէ լինել անցելապաշտ, բայց նոյնքան եւ կարելի չէ լինել անցելամոռաց, պէտք է գնալ յառաջ. դա կեանքի սկզբունք է. կեանքն ինքնին կրկնողութիւն չէ, յառաջդիմութիւն է: Բայց յառաջ գնալու համար հարկ է իմանալ որդեղի՞ց ենք եկել եւ ո՞ր ենք այսօր»¹:

Նա հաճախ էր հիշում Աբրահամ Լինքոլնի խոսքը. «Այն հողը, որ մենք այսօր ունենք, մեռածների համար չէ, ապրողների համար է»:

Ահա արդի ժամանակաշրջանի հեքին հեքներու նման աշխարհայացքով է գործունեություն ծավալել և սրելով ծագործել երջանկահիշապակ Վեհափառը: Պատմագիտական և մշակութային նրա վաստակի մասին գաղափար ենք կազմում ոչ միայն նրա գրչի արգասիք հանդիսացող բազմաթիվ աշխատություններից և մեծաքանակ հոդվածներից, այլ նաև վերջերս լույս տեսած հարցազրույցային բնույթի մեկ գրքից:

* Կարդացվել է ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայում Գարեգին Առաքինի ծննդյան 70-ամյակին նվիրված գիտական նստաշրջանում:

¹ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, Հայաստաննայց Եկեղեցին իր «ծառայական կերպ»-ին մեջ, Անթի-լիաս, 1994, էջ 14, 16:

1997 թ. հունիսին Ավստրիայի Գրաց բնակավայրում Եվրոպայի Եկեղեցիների Միության Էկումենիկ ժողովի բացումը վերապահվում է Գարեգին Ա-ին: Հայ Եկեղեցու պետը անդրադառնում է վերջին տասնամյակում Եվրոպայում կապարված վերափոխումներին և Եկեղեցիների կյանքում դրանց ունեցած հետևանքներին: Ունկընդիրներին զարմացնում է վերլուծումների խորությունն ու թարմությունը, հարցադրումների լայնախոհությունն ու լավավերսությունը:

Միջազգային գիտաժողովի մասնակիցներից, Ուղղափառ Եկեղեցու մասնագետ, Եվրոպայի երկրներում եղած, վերջին տասը տարիներին Մոսկվայում հանգրվանած այնպեղի համալսարանի դասախոս, իտալացի Զովաննի Գուայարան հարցազրույց է խնդրում Գարեգին Ա-ից: Ինչպես հարցադրումների հեղինակն է փաստում, նրա հանդիպումներում շոշափվել են քրիստոնեական հավաքքի, Հայոց Եկեղեցու ու Հայաստանի, ժամանակակից կյանքի տարբեր կողմերին վերաբերող բազմաթիվ ու բազմաբնույթ խնդիրներ: Գուայարան նշում է, որ հաճախ տվել է անպատեհ ու սադրիչ, սուր ու փշուր հարցեր, և գրուցակիցը մշտապես ընդունել է մարտահրավերը և առանց խուսաճանքի հստակորեն պատասխանել հարցերին: Հարցուպատասխաններով այդ գիրքը հրատարակվել է ֆրանսերեն: Երեք տարի առաջ (1999-ին) Վեհափառի նվիրյալ սան Գերաշնորհ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աճյանի ջանքերով այն հրատարակվեց հայերեն²:

Ընթերցում ես 300 էջանոց այս գիրքը, հիանում հանգուցյալ Վեհափառի իմացության և գիտելիքների վրա, ոչ միայն Աստվածաբանության և Հայ Եկեղեցու ու հայոց պատմության մարզում, այլև Արևելքի ու Արևմուտքի շատ ժողովուրդներին վերաբերող խնդիրներում: Գնահատելի է հատկապես այն հանգամանքը, որ Վեհափառի մեկնաբանությունները, աստվածաբանական-փիլիսոփայական դիտարկումներն ամենևին չեն հակառակ կամ տարանջատվում իր աշխարհայնություններում զարգացած գաղափարներից, ընդհակառակը՝ լրացնում ու ամբողջացնում են նրա գիտական ժառանգությունը:

Գարեգին Ա-ն իր հոգեմտավոր խառնվածքով, ինչպես նշեցինք, լայնախոհ և ընդգրկուն աշխարհայացք ունեցող անհատականություն էր: Վեհափառը Հայ Առաքելական Եկեղեցու, ազգային պատմության ու մշակույթի հիմնախնդիրները չի քննարկել առանձնացված, մեկուսի եղանակով, այլ դիտել է իրենց շփումների, հարաբերությունների ոլորտում, միջազգային գեղնի վրա: Պարմական իրողությունները լայն պատկերում տեսնելու ունակության շնորհիվ է, որ տակավին 1955 թվականից ընդգրկված է եղել Էկումենիկ շարժման մեջ և գործունե մասնակցություն բերել Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի և միջեկեղեցական այլ կազմակերպությունների աշխատանքներին: Նա գրել է «Կիլիկիա կամ Էկումենիկ Հայաստան» վերնագրով մի հոդված, որը հրատարակվել է Փարիզում: Հոդվածի թեզերով փայլուն զեկուցում է կարդացել Հալլե-Վիլհելմերգում, Մարտին Լյութերի անվան համալսա-

² Տե՛ս Զրույցներ Զովաննի Գուայարայի հետ. Գարեգին Ա Ամնայն Հայոց Կաթողիկոս. Ս. Էջմիածին, 1999 (այսուհետև՝ գրույցներ):

րանում, ուր ցույց է փվել, որ 5-րդ դարից սկսած Եկեղեցիների միության շարժումը հափուկ է եղել նաև Հայ Եկեղեցուն:

Գարեգին Ա-ն փարբեր առիթներով բազմիցս անդրադարձել է ազգային պարմության խնդիրներին: Զովաննի Գուայրայի այն հարցումին, թե ո՞րն է եղել Ձեր կյանքի ամենատրախ օրը, փրվել է հեփկյալ պարասխանը. «Առաջինն այն օրը, երբ 20 փարեկանում նվիրվեցի Աստծո ծառայությանը... Մյուսն այն օրն է, երբ Հայաստանը դարձավ ազափ, անկախ երկիր... Այդ օրն ինքս ինձ ասացի. կափարվեց իմ նախնիների երազանքը: Արդ, կափող եմ ասել, որ այդ օրն ինձ համար իբրև հայի ամենատրախալի օրն էր»³: Անկախ պեփության կառուցումը իրավամբ համարում է հասարակության բոլոր անդամների պարփականությունը: «Պեփք է կարողանանք հասնել այն գիփակցությանը,- գրում էր նա,- որ մեզանից յուրաքանչյուրն իր նապաստն է բերում ընդհանուր գործին, նրան հաղորդում ազդակ, ինչն էլ կշարունակեն ուրիշները»⁴: Եվ ապա շարունակում է իր միփը. «Մեր քաղաքական անկախությունը պեփք է սնվի ինքնափավ փնփեսությունից, որը բոլորին հնարավորություն կփա բարձրացնելու կենսամակարդակը և վերականգնելու մարդկային արժանապարփությունը»⁵:

Մեծանուն հոգևոր գործչի ուշադրության կենփրոնում է եղել հայոց պարմության ամենից ողբերգական դրվագը՝ Մեծ եղեռնը: Եղեռնի 70-ամյա փարելիցին հրապարակ հանեց հափուկ աշխափություն՝ «Անցյալը անցած չէ» խոսուն խորազրով: Գրքում անդրադարձավ եղեռնի ներկայի ու անցյալի արժարծումներին և ամենուրեք իրեն հափուկ գրավիչ խոսքով ու կուռ փրամաքանությամբ փվեց հափակ ու ճշգրիփ բնութագրումներ: Հիշափակենք դրանցից մի քանիսը: «Տեր-Ձոր երթալ և Տեր-Ձորեն վերադառնալ ու մնալ նոյն անձը՝ ո՛չ մարդկային է եւ ո՛չ մանաւանդ հայկական»: «Պեփք է քար ըլլալ - ո՛չ մարդ եւ ո՛չ մանաւանդ հայ - այս բոլորեն եփք ըսելու համար, թե գեղասպանութիւնը պարմութիւն է...»: «Մեր ուսերուն վրա ամուր եւ բարձր պիփի պահենք անոնց թողած սուրբ շալակը՝ հայ ժողովուրդի արդար իրաունքներու ճանաչումն ու յարգումը որպէս ազափ եւ անկախ ազգութիւն»⁶:

Եղեռնի յոթանասունամյակի առթիվ յոթ ողջույն է հղում Մայր Հայաստանին, Լիբանանին, արաքական երկրներին: Չորրորդ և հիևգերորդ ողջույններում ասվում է. «Ողջո՛յն» քեզ-մեղա՛յ, հազար մեղայ քեզ Աստուած - Ի՛նչ ողջոյն, Ամօ՛թ քե՛զ, Թուրքիա, որ կը շարունակես այսպէս ժողովուրդին դեմ գործածդ մահափորձէն եփք, մահ փալ ճշմարփութեան, յամառօրէն եւ անպարկառօրէն կնրանաս կափարածդ վափահամբալ գործը, որուն ահաուր անգթութեան, անմարդկայնութեան այնքան քաջ ես ծանօթ, որ կը վախենաս անոր բացայայտեալ եւ բացայայտիչ դրսևտրումէն»:

³ Զրույցներ, էջ 44:

⁴ Նույն փեղում, էջ 303:

⁵ Նույն փեղում, էջ 221:

⁶ Գարեգին Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Հոգևորաուր ճառագայթումներ, Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 265-267:

«Ողջո՛յն» քեզ, ով մարդկություն, ազգեր համայն աշխարհի, եւ դուք մանաւանդ, հզօր պեպութիւններ, որ աշխարհի նժարին հեպր այնքան դիւրին կը խաղաք ձեր շահի եւ ձեզի յարուկ խաղի օրէնքներուն համաձայն»⁷: Ապա ավելացնում է. «Կը հաւարամ, որ աշխարհին անիւղ օր մը այնպէս կը դառնայ, որ այսօրուան ուրացողները վաղը պիտի ամչնան, իսկ այսօրուան ընդունողներն ու համակրողները վաղը պիտի հրճուին:

Մինչ այդ մենք անշեղ պիտի քալենք ճշմարտութեան ճամբայէն...»⁸:

Ջովաննիի՝ եղեռնի մասին տրված հարցին հաջորդում է հետևյալ պատասխանը. «Ես երջանիկ եմ, որ վերջերս մի քանի պեպութիւններ ճանաչեցի եւ դատապարտեցի 1915 թվականի հայոց ցեղասպանությունը: Ես դրանում տեսնում եմ մեր ժողովրդի հանդեպ աներկբայելի համակրանքի արտահայտություն»⁹:

Այդ ամենի հետ մեկտեղ, լինելով ժողովուրդների համագործակցության ու բարեկամության ջարդագով, չէր անտեսում նաև երևույթի հակառակ կողմը: Այն պարագան, թե ինչպես հայկական, այնպես էլ հրեական եղեռնի ժամանակ եղել են թուրքեր, գերմանացիներ, որոնք իրենց կյանքը վտանգի ենթարկելով հակադրվել են ջարդերին:

«Հող, մարդ և գիր» տպավորիչ խորագիրը կրող և տարբեր տարիների իր մտածումները ներկայացնող գիրք-ժողովածուն¹⁰ Վեհափառ Հայրապետի արտասահմանյան տարբեր երկրներում ապրած կյանքի կամ այցելությունների էական դրվագների պատմափիլիսոփայական ընդհանրացումն է: Հափշտակությամբ կարդում ես գիրքը և համոզվում, թե հայկական գյուղից ծնունդ առած հոգևոր գործիչն իր արմատներով որքան սերտ է կապված մնացել ժողովրդի հետ, ինչքան լավ է հասկանում և ապրում նրա ցավերով ու հոգսերով: Եվ թե ինչպիսի՜ հմտությամբ է կարողանում վեր կանգնել մանավանդ արևելցուն հատուկ տեղայնությունից և իր ասելիքը հանրությանը ներկայացնել բարձր մակարդակով ու քաղաքակիրթ ձևով: Որքան համոզիչ և հուզիչ է ներկայացնում հայրենիքի, հայրենի հողի գաղափարը: Խոսելով Արևմտյան Հայաստանի մասին՝ գրում է. «Մեր հողը մեր իրատունքն է, գոյութեան կռուսան ու գրաւականը: Մեր յուշարձանները՝ մեր տաղանդին արգասիքը: Մենք թէւ ամէն տեղ ենք այսօր, բայց միշտ հոն ենք, որովհետեւ մեր ողջ պատմութիւնը հոն է, հոն են խաչքարերը մեր հայրերուն, հոն են հետքերը սպեղծագործ հանճարին: Բայց ահա կը տեսնես այս էջը: Դեռ կը քանդեն, քանդումը երկրորդ անգամ կը քանդեն: Բայց հոն ենք մենք, ո՛րք ալ ըլլանք, մեզ ա՛յ չեն կրնար քանդել...»¹¹:

Եվ ապա՝ «Հողն ալ սիրտ ունի, եթէ սիրտ ունինք այդ սրտին տրտիւր գգալու:

Հողն ալ կեանք ունի, եթէ շունչ ունինք այդ կեանքին շունչը գգալու»¹²:

⁷ Նոյն տեղում, էջ 278, 280:

⁸ Նոյն տեղում, 281:

⁹ Զրույցներ, էջ 281:

¹⁰ Գաբրիելի Բ Կաթողիկոս, Հող, մարդ և գիր, Անթիլիաս, 1991թ.:

¹¹ Նոյն տեղում, էջ 47:

¹² Նոյն տեղում, 21:

Գարեգին Ա-ն, որպես աստվածաբան, հոգևոր գործիչ, քարոզում էր սոցիալական հավասարության գաղափարը և դրա հիմքում դնում աշխատանքը: Միայն «Ծանիր զքեզ» գրքի ենթավերնագրերի թվարկումը բավարար է պարկերացում կազմելու, թե մարդկային կյանքում ինչպիսի նշանակություն էր տալիս աշխատանքին:

«Քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո», «Աշխատանքը մարդու ինքնարար- հայությունն է», «Աշխատանքը սրբության ճամբա է», «Աշխատությունը բարերար է, երբ ճիգը հարարն է», «Աշխատանքի որակը գերիվեր է, քան տեսակը», այսինքն՝ աշխատանքի որակն է կարևորը և ոչ տեսակը: Այս առիթով գրում է. «Բանուորու- թիւն ընելը, աղիւս կրելը, պապ հիւսելը... ծորակ նորոգելը, կար ընելը նոյնքան կա- րևոր է, օգտաշատ ու պատուաբեր գործեր ընել կը նշանակեն, որքան Աստուծոյ խօսքը քարոզելը, գիր ու լեզու էւ գիտութիւն ուսուցանելը, գրիչ շարժելը, մեքենա- գրութիւն կապարելը, ճարտարագիտութեան ծրագիրներ պատրաստելը»¹³:

Իրեն ուղղած **Եկեղեցին և ընկերային արդարությունը** հարցին տալիս է հետևյալ պատասխանը. «Ունևորների և չքավորների միջև փոխանական բավակա- նին կտրուկ խզման վրանգն առկա է Հայաստանում: Արդեն նկատելի են ընկերային փոփոխական անհավասարության նշաններ, որոնք խանգարում են ընդհանուր բա- րեկեցության զարգացմանը. վախենում են, թե դրանք թյուրըմբռնված դրամափ- րության նշաններ են: Այս իրավիճակում Եկեղեցին, անտարակույս, պետք է բարո- յապես կողմնորոշի հանրությանը և իր վրա պարտավորություն վերցնի հոգ տանելու ընչազուրկների մասին»¹⁴: Եվ ապա շարունակում է իր միտքը. «Երջանիկ լինել՝ նշա- նակում է մոռանալ քեզ, գնալ դեպի ուրիշները: Այս իմաստով ոչ, արտոնյալների, կարիքավորների հանդեպ պատասխանատվությունը, իմ կարծիքով, մարդկության հոգևոր առաջընթացի կողմնորոշիչ տարր է: Այն առաջընթացը, որ հոգևոր լիցքեր չի պարունակում, մարդիկ իրենց ապրելակերպը չեն կիսում նրանց հետ, ովքեր ստորա- դասված են, ովքեր հալածված են, կեղեքված, իրական առաջընթաց չէ... Երջան- կության երբեք հնարավոր չէ հասնել բախման, հակամարտության, թշնամանքի կամ արելության դիրքերից: Նրա գաղտնիքը փոխադարձ հարգանքի ու սիրո մեջ է»¹⁵:

*

* *

Երջանկահիշատակ Վեհափառը Եկեղեցու հոգևոր ոլորտը նաև մշակութային նվիրված գործընթաց էր համարում: Նման ելակետով նա լայն տեսադաշտում ան- ընդմեջ արծարծել է մշակութային հիմնախնդիրներ: Այս մարզում ևս հավաքարիմ մնալով իր աշխարհընկալմանը՝ շեշտում է մշակութային փոխազդեցությունների, փոխհարաբացման հանգամանքը, որն ամենևին չի բացառում տարբեր ժողովուրդ-

¹³ Գարեգին Ա, Հոգևորավոր ճառագայթումներ, էջ 173:

¹⁴ Զրույցներ, էջ 220:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 299-300:

ների ինքնաբերական մշակույթն ու նրա զարգացումը, այլ, ընդհակառակը՝ մեկը լրացնում է մյուսին: Ասվածը փաստարկելու միտումով մեջբերենք քաղվածքներ, մանավանդ որ հեղինակի խոսքը անհամեմատ ավելի լավ ու պարզեցված է, քան մերը:

«Ժողովուրդների և նրանց մշակույթների միջև շփումները օգտաշատ են: Մեծ քաղաքակրթությունները ծնվել են մշակութային խաչփոխումով, զանազան մշակույթների հանդիպման արդյունք են: «Մշակութային երկխոսությունը», որի մասին այսօր այդքան հաճախ են խոսում, ուղի է հարթում դեպի խաղաղություն և մարդկային բարեկեցություն»¹⁶:

Մշակութային շփումները չեն վերացնում կամ համահարթում ամեն մի ժողովրդի մշակութային ինքնաբերականությունը: «Ես այն կարծիքին եմ, - շարունակում է իր միտքը Վեհափառը, - որ իր ազգության, իր անկրկնելիության գիտակցումը նշանակում է այլ ազգության ճանաչում և ընդունում: Մյուս կողմից, ընդունելով ուրիշի մշակույթը, կարելի է ու անհրաժեշտ է հավաքարիմ մնալ սեփական ինքնությանը»¹⁷: Այդ առիթով շոշափում է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծված իրավիճակը: «Ես կարծում եմ, որ ներկա պահին Հայաստանում մենք, միաժամանակ, մասնակից ենք և՛ ազգային զարթոնքին, և՛ աշխարհի մնացյալ մասի հետ փոխհարաբերությունների զարգացմանը: Այս երկու շարժումների ներդաշնակ գոգորդությունը շատ խոստումնալից է»¹⁸:

Ազգային և ընդհանուր մշակույթների մասին իր միտքն ավարտում է հետևյալ կերպ. «Հայությունս ինձ համար միայն այն ժամանակ է իմաստավորվում, երբ ես շփման, հաղորդակցության մեջ եմ այլ ազգությունների հետ: Այս պեսակերից ես հուսով եմ, որ երրորդ հազարամյակի մարդիկ խորությամբ կգիտակցեն ազգերի միասնության նշանակությունը, բազմակերպության մեջ միասնության, ինչը կբացառի դիմակայությունը, այն լարվածությունները, որոնք հաճախակի հրահրվում են ներքաղաքական չափազանց նեղ նկատառումներով»¹⁹:

Տիրավիճի փորձով իմաստընացած մարդու պարզամային խոսքեր:

Տարբեր առիթներով մշակութային հարցեր արծարծելուց զար Գարեգին Ա-ի «Հայաստանեաց Եկեղեցին իր "ծառայական կերպ-ին" մեջ» գիրքը հիմնականում նվիրված է մշակույթին: Այդ գրքում հայկական աղբյուրների վրա հիմնվելով, ինչպես նաև տեղական և արտասահմանյան գրականությունն ուսումնասիրելով անդրադառնում է հայ հին և միջնադարյան մշակույթի խնդիրներին: Աշխարհությունն սկսվում է Աստվածաշնչի թարգմանությանը նվիրված խոսքով, այնուհետև անդրադառնում է թարգմանական շարժմանը, ինքնուրույն գրականության առաջացմանը: Ապա վերլուծվում է բանաստեղծությունը, հեղինակի խոսքերով ասած՝ «մարդկային հոգու ամենից ավելի անմիջական. հարազատ ու խորունկ արտահայտությունը», դրա մեջ նկատի առնելով նաև հոգևոր երգերը՝ շարականները: Բնութագրվում են

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 82:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 83:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 235:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 84:

սրբախոսական, մեկնողական, բարոյախոսական, աստվածաբանական, դավանաբանական, ծիսական գրականությունը, փիլիսոփայությունը, պատմագրությունը:

Արվեստի ճյուղերից անդրադառնում է մանրանկարչությանը, հիշարակելով իր ուսուցիչ, նշանավոր հայագետ Գարեգին Կաթողիկոս Նովսեփյանի վաստակը, քանդակագործությանը, ճարտարապետությանը: Վկայակոչելով Շարլ Դիլին, Յոզեֆ Մորիզգոլսկուն, բացահայտում է 7-13-րդ դարերի հայ ճարտարապետության դերը Արևելքի և Արևմուտքի քրիստոնեական արվեստի պատմության մեջ: Նկարի առնելով հայոց պատմության յուրահատկությունը, գիրքն ավարտվում է հետևյալ ընդհանրացումով. «Մշակութային արժեքների իր գանձարանը, ըստինքսան հարուստ, բայց միշտ կողոպտուած գանձարան է եղել, աւարի թիրախ՝ աւերիչ ոյժերի համար: Բայց «գանձ»-ը ինք եղել է «անկողողպելի»: Այսինքն ստեղծագործելու կամքն ու փաղանդը, կիրքն ու ձիրքը, ձգտումն ու պրկումը, շնորհն ու գործօնութիւնը մնացել են անկապելի եւ անխորտակելի»²⁰:

Գարեգին Վեհափառը ոչ միայն գրում էր ու բանավոր հանդես գալիս մշակութի մասին, այլ նաև մշակութային դրվապելի գործունեություն էր ծավալում: 1979 թվականից մինչև 1994 թվականը, 16 տարի շարունակ, Բեյրութում կազմակերպում էր գրքի ընդարձակ ամենամյա ցուցահանդեսներ: Ամեն տարվա աշնանը կազմակերպվող ու մեծ հետաքրքրություն առաջացնող ցուցահանդեսների հանդիսավոր բացումը կատարում էր Վեհափառը: Նամակ ուշադրությամբ էր ունկնդրվում նրա խոսքը գրքի, գրի ու գրականության նշանակության, դրանց լուսավորչական, մշակութային անկոխարկելի դերի մասին: Նրա բացման խոսքերը տպագրվեցին առանձին գրքով՝ «Նայ մարդը հայ գրքին դիմաց» խորագրով:

Ընթերցում եւ գիրքը և պատկառանքով լցվում հեղինակի հանդեպ: Միևնույն խնդրին նվիրված ամենամյա 16 ելույթները բոլորովին չեն կրկնում մեկը մյուսին, ամեն անգամ նոր մտքերում, նոր ու թարմ խոսք: Գրքի նկատմամբ ունեցած պաշտամունքի հասնող վերաբերմունքի մասին գաղափար կազմելու համար կրկին դիմենք հեղինակի խոսքին. «Գիրքով բարձրացաւ հայ մարդը: Գիրքով ծաղկազարդուեցաւ հայոց երկիրը: Եւ այդ օրէն մինչև այսօր դարերու ճամբաներով քալեց այդ Գիրք եւ մշտնջենաբովս շունչ տուաւ հայ մարքին ու սրտին»²¹: «Մեր հոգեկան եւ ազգային փոկոկութեան ժայռանման կռուանն է եղած մշակոյթը առհասարակ եւ գրականութիւնը՝ մասնատրապէս: Մեր պատիւն է եղած գիրքը: Բարձր պահենք այդ պատիւը, մեր անունին պէս»²²: «Այո՛, մենք կանք մեր լեզուին շունչը մեր ազգին մէջ կենդանի պահող գիրքով ու գիրքով»²³: «Ս. Մեսրոպի... Նայոց Այբուբենը. մնաց եւ իրեն հետ մնացին ու կը մնան այն ժողովուրդն ու երկիրը, որ այդ գիրքը ունեցան եւ ունին որպէս դրօշ»²⁴:

²⁰ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, Նայաստանայց Եկեղեցին իր «ծառայական կերպ»-ին մեջ, Անթիլիաս, 1994, էջ 142-143:

²¹ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, Նայ մարդը՝ հայ գիրքին դիմաց, Անթիլիաս, 1990, էջ 16:

²² Նույն տեղում, էջ 20:

²³ Նույն տեղում, էջ 32:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 71:

Նա Կրեդենցիալական միջոցների մեջ գերադասությունը անվերապահորեն Կրալիս էր գրքին. «Ձայնասփիռ, հեռարեսիլ,- գրում է նա,- շարժանկար և այլ Կրեստոլական-լսողական գործնական արդի միջոցներ ճաշակ մը կուտան, երբեմն ճաշակ կը սրեն, բայց բուն ճաշը ընթերցումն է, խոր, հալալ վայելք, որովհետև մարդկային ինքնաձին ճիգ կայ անոր մէջ, խորանալու, մտերմանալու աւելի մեծ կարելիութիւն»²⁵:

Գիտության և հարկապես մշակույթի վերաբերյալ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի թողած ամբողջ ժառանգությունը ներկայացնել համառոտ մի հոդվածի շրջանակներում անհնարին է, ուստի սահմանափակվենք այս ոլորտում նրա մտքերումների, միտումների ուրվագծային այս լուսաբանմամբ:

*

* *

Լայնախոհ ու արդարամիտ աշխարհայացքով նա մեծ ծրագրեր ուներ անկախության հասած իր ժողովրդի վերագարթոնքին ծառայելու: Ցավոք, անժամանակ կտրվեց նրա կյանքի թելը, և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պաշտոնում, ելման կետում մնացին նրա մտաբանումներն ու ծրագրերը: Կարճատև հայրապետությունը հնարավորություն չտվեց մեր ժողովրդին ըստ արժանվույն ճանաչելու բնությունից շռայլորեն օժտված նվիրյալ իր գավակին:

Վեհափառ Հայրապետի մահվան փարեկիցին միանգամայն իրավացիորեն նշեց Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, թե մեզ հետ չէ երջանկահիշատակ Գարեգին Առաջինը, սակայն մեզ հետ է նրա արգասավոր գրչի արդյունքը՝ նրա հարուստ գրական ժառանգությունը, որը հոգևոր ու մտավոր սննդի շարժարան է մեր ժողովրդի գավակների, հարկապես երիտասարդության համար:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 33: